

Demir, Hatice (2019). "Eski Türklerde Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*. S. 5, s. 23-46.

ESKİ TÜRKLERDE SU KÜLTÜ VE ANADOLU SELÇUKLU MİMARİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ THE ANCIENT TURKISH WATER CULT AND ITS INFLUENCES ON ANATOLIAN SELJUK ARCHITECTURE

Öğr. Gör. Dr. Hatice DEMİR*
Kastamonu Üniversitesi
haticedemir99@hotmail.com

Öz

Bu çalışmada; Eski Türklerle ait su kültürünün, Anadolu Selçuklu mimarisi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Su; eski Türklerde, inançtan günlük hayata kadar, birçok alanda önemli bir yer tutmuştur. Eski Türkler arasında inanç sistemi, Gök-Yer/Su-Atalar-Tabiat kültürü şeklinde gelişmiştir. Gök Tanrı inancı, gökle özdeşleştirilmiş ve evrenin gökte oturan yaratıcısı olarak algılanmıştır. Orta Asya'da, özellikle Altay ve Yenisey çevrelerinde Gök-Tanrı inancı zamanla yerini Ülgen'e bırakmıştır. Altay Türklerinin inanç sistemlerinde, "yer-su tanrıları" önemli bir yer tutmuştur.

İslam inancında ise su, diğer birçok kült ile birlikte gelişmiştir. Su, çok tanrılı inançlarda olduğu gibi tek tanrılı dinlerde de hayatın başlangıcı ve kaynağıdır. Dolayısıyla kutsaldır. İslam toplumlarında su çok önemli bir yere sahip olmuştur.

Orta Asya'da İslam'ı kabul etmeye başlayan Türkler, 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu'ya yerleşmeye başlamışlardır.

* ORCID: orcid.org/0000-0002-5801-5841

Anadolu'ya ilk yerleşmeye başladıkları dönemde, eski inançlarının etkisi ile birlikte, Anadolu'yu İslamlaştırmaya çalışmışlardır. Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri birçok yapıda, Orta Asya inancı etkileri gözlemlenir. Çörten, havuz, selsebil ve avlu plan düzenlemelerinde yer alan su yapı öğeleri ve su ile özdeşleşen mitolojik hayvanlar, Orta Asya inancı izleri taşır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Türk, Selçuklu, Mimari, Mitoloji.

Abstract

In this study; the influence of ancient Turkish water cult on Anatolian Seljuk architecture were examined. Water has important places in beliefs, everyday life of ancient Turks. The beliefs of ancient Turks developed in the form of the cult of the Sky-Earth / Water-Ancestor-Nature. Tengri was identified with the sky and accepted as the creator of the universe who was sitting in the sky. In Central Asia, especially in the milieu of Altai and Yenisei, the belief of Tengri was replaced by Ülgen. In the belief systems of the Altai Turks, the earth and water gods occupied an important place.

Turks, who converted to Islam in Central Asia, began to settle in Anatolia with the 1071 Malazgirt Victory. During their settlement to Anatolia, they tried to Islamize Anatolia together with the influence of their old beliefs. In many architectural constructions which were built by Turks in Anatolia, the influence of Central Asian beliefs can be observed. The water structure elements such as; penstock, pool, selsebil and courtyard plan arrangements carry Central Asian belief traces with some mythological animals which were very important for old Turks.

Keywords: Central Asia, Turk, Seljuk, architecture, mythology.

Giriş

İnsanoğlunun su ile olan ilişkisi, uygarlık tarihi kadar eskidir. Su tesisleri, yaklaşık 6000 yıl öncesinde kurulmuştur ve suyla gelen medeniyet ilk olarak; Nil, Fırat, Dicle, İndüs ve Huang-ho nehirlerinin geçtiği alanlarda başlamıştır. M. Ö. 3200 tarihli Mısır'da bulunan ve üzerinde sulama ile ilgili bir töreni gösteren vazo, günümüze gelen su kültürünün ilk izlerini taşır. Anadolu'da ise su ile ilgili yapıların tarihi; Hititler, Frigler'e kadar uzanmaktadır (Doğan, 2004: 1; Önge, 1997: 1).

Tüm potansiyel güçleri özünde toplayan su/hayat suyu, yaşamın simgesidir. Tüm üretken güçleri temsil eden bir *fons* ve

origo, ölümsüzlük iksiri olan bir *amrita*, her biçimin *öncülü*, her yaratının *desteğidir*. Ölümden hayat, hayata da ölüm getiren bir güçtür (Eliade, 2003: 196; Ögel B., 1993: 107; Ögel B., 2000: 135-136). Su; giyilemeyen bir akışkan, kullanımı ile bozulamayan bir maddedir. Hayatın içinde ve her evresinde olduğu için canlıdır. Hayatın başlangıç noktası “*özsuyu*” olabileceği gibi seller, tufanlar ile birlikte yıkıcı etkisiyle hayatın sonu da olabilir. Çinlilere göre sürekli hareket halinde olan kâinat; ying-yang ve beş elementin (ateş-toprak-ağaç-maden-su) etkileşimi ile gerçekleşirken, Eski Türklerde dört unsur (*Anâsır-ı Erbaa*); toprak-su-ateş-ağaç, torak-su-ateş-ağaç/demir, toprak-su-ateş-ağaç/rüzgâr şeklinde beşli unsurlar olarak kendini gösterir. Ancak görüldüğü üzere su, bütün gruplarda önemli bir yere sahiptir.

Mitler ve semboller, insanın hayat-ölüm, sıradan-kutsal, helal-haram ile ilgili kavramları anlamasında çıkış noktasıdır. Bu bağlamda su, insanın hazırlamış olduğu ruhani takvimler ya da ayinlerde kendisini tanımasına yardımcı olur.

Su; Türklerde hemen hemen tüm dönemlerde kutsal kabul edilmiştir. İlahi bir niteliğe sahip olduğu kabul edilen ataların ve önemli sultanların, su ile kutsandıklarına inanılırdı. Bu nedenle su, ulaşılması zor olan bir yere sahip olmuştur. Örneğin bazı Altay efsanelerinde hayat suyu, göğün on ikinci katı boyunca yükselen bir kayın ağacının kökünde yer alır ve bu suyun başında ise “*Tata*” isminde bir bekçi bulunurdu (Ögel, 1993: 107). Diğer taraftan su kaynakları için Kutadgu Bilig “*Bulak*” kelimesi ile; “*Ne kadar söylersen söyle, söz tükenir. Sen, dinmeden akan bulaklar ara*” sözüyle suyun sonsuz hayat kaynağı olduğunu ifade etmiştir (Ögel, 2000: 136-138).

1. Eski Türklerde Su Kültü

Eski Türkler arasında inanç sistemi, *Gök-Yer/Su-Atalar-Tabiat* kültürü şeklinde gelişmiştir. Bu bağlamda su kültürü, tabiat kültürüne bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Çoruhlu, 2002: 16; Ocak, 2005: 62-69; Oymak, 2010: 38).

Orta Asya Türk inanç sistemi, zamana ve bölgelere göre farklılıklar göstermektedir¹. Araştırmacı Eliade'e (2003: 99-103) göre; Gök Tanrı inancı, gökle özdeşleştirilmiş ve evrenin gökte oturan yaratıcısı olarak algılanmıştır. Gök Tanrı zaman içerisinde göğe çekilmiş ve temsilcilerini yeryüzüne göndermiştir. Eski Türklerde "*tangrı, tenri, tengere, ture, tenegere*" gibi ifadeler hem göğü hem de Gök Tanrı inancını temsil etmektedir ve hükümdar Gök Tanrı'nın yeryüzündeki en önemli temsilcisidir (Çoruhlu, 2002: 19-20).

Orta Asya'da, özellikle Altay ve Yenisey çevrelerinde Gök-Tanrı inancı zamanla yerini Ülgen'e² bırakmıştır. Başlangıçta Gök-Tanrı daha sonra Ülgen şeklinde gelişen tanrıların yanı sıra bu tanrılar tarafından görevlendirilen çeşitli ruhlarda eski Türk İnanç sisteminin bir parçasıdır. Bunlardan *Yayıık, Suyula, Karlık* isimindeki ruhlar insanları kötülükten korumakta, diğer ruhlar ise *Yer-Su (Orta Dünya ve Aşağı Dünya) ile Yeraltı (Aşağı Dünya)* ruhlarından oluşmaktaydı (Çoruhlu, 2002: 18-32).

Çin ve eski Türklerde, "*yer-su*" kutlarının açık havada yaşadığına inanılır, onların heykel ve kitabeleri bir dağ, nehir yahut ağaç veya orman ile birlikte takdis edilir ve bu yerlerde büyük ayinler yapılırdı. Hükümdar savaşa giderken, geçtiği yerleri yeni yurtları olarak kabul eder ve bu yeni yurtlarının "*yer-su*"larına kurbanlar verirdi. Yeni yurt kurma ayinlerinde özellikle "*yere gömmek*" ve "*sularda boşmak*" su ile ilgili ayinler olduğu için, çalışma konusu açısından önemlidir (Esin, 1979: 80-81). Dolayısıyla Eski Türk inanç sistemi içerisinde "*su*" bir kült olarak

¹ Türklerin ilk yaratılışına dair bir efsane şu şekildedir; ilk çağda yağmurdan meydana gelen seller Karadağcı denilen bir mağarada, insana benzeyen yarıklara dolar, kadın rahmi vazifesi gören bu yarıklarda toprak ile su bir süre kalır ve güneşin yardımıyla bu yarıklardaki su ve toprak pişer. Dokuz ay esen rüzgârdan sonra insan ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu ilk insan "*Ay Atam/Ay Baba*" isimleri ile anılır. Seller ikinci kez bu yarıklara dolduğunda ise "*Ay-va*" meydana gelir. *Ay-Baba* ile *Ay-va* evlenir ve insanoğlunun atası olurlar (İnan, 2006: 20-21).

² Altaylarda "*Kayra Han*" ilk olarak "*merhametli sema*", daha sonra ise Kazaklar ve Kırgızlar tarafından "*büyük*" "*ulu*" anlamında kullanılmıştır. Birçok araştırmacıya göre Bay Ülgen'in, Gök Tanrı tarafından yeryüzü tanrısı olarak kullanıldığı iddiası mevcuttur (Çoruhlu, 2002: 26-27).

gelişmiştir. Örneğin, İrtiş boyunda yaşayan Kimekler, İrtiş ırmağını ulu kabul edip, ona tapıp, secde de bulunurken, Barshanlı Türkleri Isıkgöl'ü kutsal kabul eder, gölü dolaşarak takdis ederlerdi. Altay Türklerinin inanç sistemlerinde ise, "yer-su tanrıları" insanların yaşadığı muhitlere yakın yerlerde yaşar ve onlara bereket getirirlerdi (İnan, 1953: 249).

Ayinler, Eski Türk inanç sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Ayinlerde; yılan, timsah, ejderha ve diğer birçok yaratığın birleşmesinden meydana gelen "Luu" su ve bolluğun sembolüdür ve bazı mevsimlerde kuş olup uçuşa yetisine sahiptir. Mücevherleri olan Luu'ya, yağışların ve bereketin simgesi olan bahar aylarında, ayinler yapılırdı (Esin, 1970: 161-165; Ocak, 2005: 232).

2. İslamiyet'te Su Kültü

Kur'an da "kutsal" yerine kullanılan bazı ifadeler mevcuttur. "mukaddes, haram ve kuds" bunlardan bazılarıdır. "Kuds" Allah'ın isimleri arasındadır ve Allah Kur'an inancında bütün kutsallıkların tek kaynağıdır. Diğer tek tanrılı dinlerde olduğu gibi İslam'da da kutsal, daha ziyade metafizik âlemi kapsar. Tanrı; cennet, cehennem gibi kavramlar aracılığıyla "kutsal" olarak kabul edilir. Kutsala ilişkin anlatılar bilim dünyasında özellikle batı literatüründe "mitos" ve "myth/mit" terimleriyle ifade edilir. Yunanca kökenli bu terimlerin anlamı "söylenti"dir. Mitos yani söylencenin Arapça karşılığı "ustûre"dir. Ustûre kelimesinin çoğul hali "Esatir"dir ve Kur'an da birkaç yerde geçer³. İslam inancında kutsala ilişkin anlatıları ifade eden söylentiler, zaman ve çeşitli kültürler içerisinde değişiklikler gösterir. Böylece insanın yaşadığı evreni algılamasına, metafizik âlem ile irtibat kurmasına yardımcı olmaya çalışır (Gündüz, 2009: 9-26).

Su, hemen hemen bütün semavi dinlerde bir kutsal kült olarak ifade edilmektedir. İslam inancında ise su, diğer birçok kült ile birlikte gelişmiştir. Kur'an'da 63 yerde su ile ilgili ifadeler yer alır. Tek tanrılı dinlerin peygamberlerinin mucizevi bir yetenek göstermeleri su aracılığıyla olmuştur. Bunlara örnek verecek

³ Geniş bilgi için bk. Enfal Sûresi 31. ayet, Nahl Sûresi 24. ayet, Neml Sûresi 68. ayet.

olursak; Kitab-ı Mukaddes'te, Musa'nın kehanet göstermesi "Çıkış" bölümünde şu şekildedir:

Ve İsrailoğulları, Sin Çölü'nde konaktan konağa göç edip, "Refidim"de kondular. Ancak orada içecek su yoktu. Musa'ya, "Bize içecek su ver" diye çıktılar. Musa, "Niçin bana çıkışıyorsunuz?" dedi, "Neden Rabbi deniyorsunuz? "Âmâ halk susamıştı. "Niçin bizi Mısır'dan çıkardın?" diye Musa'ya söylendiler, Bizi, çocuklarımızı, hayvanlarımızı susuzluktan öldürmek için mi?" Musa, "Bu halka ne yapayım?" diye Rab'be feryat etti, "Neredeyse beni taşılayacaklar. "Rab, Musa'ya: "Halkın önüne geç" dedi, "birkaç İsrail ileri gelenini ve Nil'e vurduğun değneği de yanına alıp yürü." "Ben, Horeb/Tur Dağı'nda, bir kayanın üzerinde, senin önünde duracağım. Kayaya vuracaksın, halk içsin diye su fışkıracak." Musa, İsrail ileri gelenlerinin önünde, denileni yaptı. 17:1-4 (Kitab-ı Mukaddes, 2012: 73-74).

İsrailoğullarının Hz. Musa'dan kehanet beklentisi ile kâfirlerin Hz. Muhammed'den kehanet beklentisi, hemen hemen aynıdır. Kâfirler, Hz. Muhammed'e ancak su ile ilgili kehanetlerde bulunduğu inanacaklarını şu ayetde ifade etmektedirler;

"Dediler ki: 'Sen bizim için yerden bir kaynak fışkırtmadıkça sana asla inanmayacağız.'" "Veyahut hurmalıklardan ve üzümlüklerden senin bir bahçen olsun da ortasından nehirler akıtmalısın..." İsrâ Sûresi, 90-91. ayetler ⁴.

Su, çok tanrılı inançlarda olduğu gibi tek tanrılı dinlerde de hayatın başlangıcı ve kaynağıdır. Dolayısıyla kutsaldır. Örneğin İncil'de "Yaratılış" ve "Levetikus" bölümlerinde su, "Tanrı'nın lütfü" olarak ifade edilirken, Kur'an da ise suyun yaratılışın ana maddesi olduğu aşağıda verilen Sûre ve ayetlerde şu şekilde ifade edilir.

"İnsan türünü sudan yaratıp onların arasında soy ve sihriyet bağı kuran O'dur. Rabbin üstün kudret sahibidir." Furkân Sûresi, 54. ayet ⁵.

"İnkar edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmıyorlar mı?" Enbiya Sûresi, 30. ayet ⁶.

⁴ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/%C4%B0sr%C3%A2-suresi/2119/90-93-ayet-tefsiri>

⁵ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Furk%C3%A2n-suresi/2909/54-55-ayet-tefsiri>

⁶ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Enbiy%C3%A2-suresi/2513/30-ayet-tefsiri>

Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.” Bakara Sûresi, 74. ayet ⁷.

“Allah hareket eden her canlıyı bir sudan yarattı. Kimi karnı üzerinde sürünür, kimi iki ayak üzerinde yürür, kimi de dört ayak üzerinde yol alır. Allah dilediğini yaratıyor, Allah her şeye kadirdir.” Nûr Sûresi, 45. ayet ⁸.

“Yine O’nun kanıtlarındandır ki, korku ve ümit vermek üzere size şimşegi gösteriyor, gökten su indirip ölümünün ardından yeryüzünü onunla canlandırıyor. Gerçekten bunda, aklını kullanan kimseler için elbette ibretler vardır.” Rum Sûresi, 24. ayet ⁹.

“İnsan neden yaratıldığına bir baksın. O atılan bir sudan yaratıldı.” Târik Sûresi, 5-6. ayetler ¹⁰.

“Allah gökten su indirip onunla ölmüş toprağa hayat vermektedir. Kuşkusuz bunda dinlemesini bilen bir topluluk için açık delil vardır.” Nahl Sûresi, 65. ayet ¹¹.

“Ey insanlar! öldükten sonra dirileceğinizden kuşku duyuyorsanız şunu unutmayın ki, biz sizi topraktan, sonra nutfeden, sonra bir alakadan, belli belirsiz bir et parçasından yarattık ki size (kudretimizi) açıkça gösterelim öte yandan yeryüzünü kupkuru ve cansız görürsün; üzerine yağmur indirdiğimizde ise (bir de bakarsın) canlanıp kabarıp ve her cinsten güzel bitkiler çıkarır.” Hac Sûresi, 5. ayet ¹².

Su, hayatın kaynağı olabileceği gibi özünde mevcut olan güçle birlikte sonu belirleyen ezici güç de olabilir. Bu yönleriyle ilahi bir niteliğe sahiptir. Bu özelliği ile su; hem yaratılışı, hem de sonu belirler.

⁷ bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/81/74-ayet-tefsiri>

⁸ bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/N%C3%BBr-suresi/2836/45-46-ayet-tefsiri>

⁹ bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/R%C3%BBm-suresi/3433/24-ayet-tefsiri>

¹⁰ bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/T%C3%A2r%C4%B1k-suresi/5936/5-8-ayet-tefsiri>

¹¹ bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/Nahl-suresi/1966/65-ayet-tefsiri>

¹² bk. <https://kuran.diyabet.gov.tr/tefsir/Hac-suresi/2600/5-7-ayet-tefsiri>

“Bir zamanlar sular coştığı vakit sizi gemide kuşkusuz biz taşıdık.”
Hâkka Sûresi, 11. ayet ¹³.

“Onu yalanladılar. Biz de onu ve onunla beraber gemide bulunanları kurtardık; âyetlerimizi asılsız sayanları da suda boğduk. Çünkü onlar kör bir kavimdi” Araf Sûresi, 64. ayet ¹⁴.

“Sonra ‘Ey toprak suyunu yut! ‘ Ey gök sen de tut!’ denildi. Ve su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi, Cudi’nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi.” Hûd Suresi 44. ayet ¹⁵.

Görüldüğü üzere su, Kur’an’da çok önemli bir yere sahiptir. Dolayısıyla İslam inancında su ile ilgili olarak birçok kült gelişmiştir. Birçok inanç ise Kur’an da geçen ayetler ile ilintilidir. Gerek Anadolu’da ve gerekse diğer İslam toplumlarında suya ithaf edilen kutsiyetle birlikte hayatın birçok noktasında su çok önemli olmuştur. Örneğin Anadolu’nun birçok yerinde pınarlara, akarsulara verilen önemin kökeninde İslam inancının izleri mevcuttur. Birçok memba, içme ve akarsuya hayatın kaynağı olma anlamı yüklenmiştir.

3. Anadolu’da İslamiyet ile Birlikte Ortaya Çıkan Su Kültü

Orta Asya’da İslam’ı kabul etmeye başlayan Türkler, Seyhun sahasından Maverâünnehir ve İran’da bir müddet kalmış ve 1071 Malazgirt Zaferi ile Anadolu’ya yerleşmeye başlamışlardır. Anadolu’ya ilk yerleşmeye başladıkları dönemde, eski inançlarının etkisi ile birlikte, Anadolu’yu İslamlaştırmaya çalışmışlardır (Köprülü, 2000: 44-45).

12. ve 13. yüzyıla gelindiğinde, Orta Asya’da başlayan Moğol baskısı sonucu Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Türkmen boyları ile birlikte “baba” olarak anılan garip kıyafetli, kerametleri ve meczubâne yaşayışları olan ilk dönem İslam sûfilere, İslamiyet’i Anadolu’da geldikleri coğrafyadaki eski ananelerine göre telkinlerde bulunmuşlardır (Köprülü, 2000: 48-49; Ocak, 2011;

¹³ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/H%C3%A2kka-suresi/5332/9-12-ayet-tefsiri>

¹⁴ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/A'r%C3%A2f-suresi/1018/64-ayet-tefsiri>.

¹⁵ bk. <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/H%C3%BBd-suresi/1517/44-ayet-tefsiri>.

127-128). Dolayısıyla Anadolu'da Şamanizm etkili bir İslam inancı ve bunun sonucu olarak yine Şamanist motifler taşıyan bir sanat ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak Ortaçağ Anadolu Selçuklu sanatında başka hiçbir İslam bölge sanatında rastlanılmayacak oranda figürlü ve ikonografik süsleme hâkim olmuştur (Ocak, 2005: 54-61; Öney, 2006: 413).

Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri su kültü ritüelleri, Anadolu'da da devam etmiştir. Örneğin Başkurtlar bir gölde veya ırmakta ilk kez yıkandıklarında suya kıyafetlerinden bir parça atarlardı. Düğünlerde gelinler, düğünün ilk gününde “*hu köründürü/su gösterme*” denilen bir törenle bir göl ya da nehir kenarına götürülür, gelinin üzerinden bir eşya suya atılır ve yaşlı bir kadın; “*ataylardan kalgan hu, ineylerden kalgan hu/babalardan kalan su analardan kalan su*” diyerek tören tamamlanırdı. Bu adet günümüzde halen Hıdırellez günlerinde dileklerin kâğıtlara yazılıp suya bırakılması ile devam etmektedir (İnan, 1953: 250-251).

4. Anadolu Türk Mimarisinde Su Kültünün Yansımaları

İnsanoğlunun inançları, hayatının her aşamasını şekillendirmede başat rol üstlenmiştir. İnanç sistemi, sadece bireyin toplum içerisindeki yerini, kişisel gelişimini ve diğer insanlarla ilişkilerini belirlemede değil, toplumun sosyolojik şekillenmesine de katkıları olmuştur. Bu çalışmada, sanat tarihi çerçevesinde toplumsal gelişim üzerinde durulmuştur.

İnsanoğlu, içinde yaşadığı mekânlar ile evren arasında sıkı bir bağlantı kurmuştur. Gök kubbe altında inşa ettiği yapılar evrenin akislerinden ibarettir. Örneğin Türkler Orta Asya'da, göçebe bir hayat devam ettirirken, içinde yaşadıkları çadırlar “*küçük evreni*” temsil ediyordu. Anadolu'ya geldiklerinde benimsedikleri yeni dinleri İslam ile birlikte daha gelişmiş, organize ve büyük ölçekli yapılarda, evren imgesini yansıtmaya devam etmişlerdir (Ögel, 1994: 64).

Mimaride, kurguda, biçimde ve süslemede kozmosun etkisini hemen hemen her alanda görmek mümkündür. Ancak bu çalışmada su kültünün mimarideki yansımaları değerlendirmeye alınmıştır.

Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinin her türünde (dini, sivil, ticari, eğitim) suyla ilgili strüktürel ve ikonografik öğeler bulmak mümkündür. İslam mimarisinde, suyun fonksiyonel olarak kullanılmasını birkaç nedenle açıklayabiliriz. İlk olarak İslam'ın yayılma alanı bulunduğu coğrafyanın sıcak bir iklime sahip olması nedeniyle *serinlemek*, ikincil olarak ise İslam'da *temizlenmeyi* hem bedensel hem de ruhani önemini vurgulama amaçlı olarak açıklanabilir.

Su; mimaride çok çeşitli kullanım yerleri bulmuştur. Dini yapılarda temizlenmek amacıyla cami ve medreselerin ön cephelerine yerleştirilen çeşmelerin; özellikle açık avlulu medreselerin avlu eksenini merkezine yerleştirilen şadırvanlı ya da şadırvansız havuzların; genelde medrese ana eyvanda yer alan selsebillerin; camilerin orta sahnına yerleştirilmiş ve üzeri bir aydınlanma kubbesiyle kapatılmış havuz ya da kuyuların; ticari yapılar olarak nitelendirdiğimiz hanların özellikle büyük ölçekli kervansaraylarda yapının bünyesinde bulunan hamamların; çoğu günümüze gelememekle birlikte, genelde nehir ve göl kıyısında kurulan Selçuklu sarayları ve bu sarayların yine avlularında yer alan şadırvanların ve eyvanlarındaki selsebillerin, hemen hemen bütün yapıların dört cephelerinde yer alan çörtlenlerin, hem fonksiyonel hem de ikonografik yaklaşımları söz konusudur.

Yukarıda bahsi geçen mimari elamanların ikonografik yaklaşımları aşağıda gruplandırılarak ele alınmıştır.

Çeşmeler; Anadolu'da ilk çeşme ve havuz örnekleri Yunan dönemine kadar uzanır. Bergama'da M. Ö. 2. yüzyıla ve Efes'te M. Ö. 3 ve 2. yüzyıllara ait iyonik düzendeki süslü çeşmeler, ilk örnekler arasında yer alır (Önge, 1997: 3). Anadolu Türk döneminden günümüze gelebilen en erken tarihli örnekler 13. ve 14. yüzyıllara aittir. 13. yüzyıl Anadolu Selçuklu dönemine ait toplam 13 çeşme günümüze gelebilmiştir. Bunlar arasında; Ağızkara Han (1204), Tokat Pazar ilçesindeki Hatun Han (1239), Mazgirt Elti Hatun (1252), Kayseri Sahabiye Medresesi (1266), Sivas Gök Medrese (1271), Afyon/Çay Medrese (1278) çeşmeleri en önemlileridir (Önge, 1997: 12-16).

13. ve 14. yüzyıllar arasında Anadolu'da çeşmeler; "göz" manasına gelen "ayn" ismi ile anılırdı. Bu ifadeden de anlaşılacağı

üzere çeşmelere, “*hayat pınarı*”, “*suyun gözü*” anlamı yüklenmiştir. Bu nedenle çeşmelerin ve özellikle çeşme lülelerinin biçimleri konu kapsamı adına önemlidir.

Resim 1: Hunad Hanı Çeşmesi Ejder Başlı Lülesi
(<https://islamansiklopedisi.org.tr/cesme>)

Anadolu'daki ilk çeşmeler, fonksiyonel olarak bir su yapısı olduğu için ikonografik göndermeler daha çok süsleme programında görülür. Örneğin özellikle Selçuklu döneminden başlayarak, Osmanlı döneminde de görülen bazı madeni çeşme lülelerinde, ejder figürüne rastlanır.

Orta Asya Türk inancında; yılan ve ejder uğur, sıhhat ve bereketin sembolüdür. Özellikle ejder motifi birçok Orta Asya inanışında suyla özdeşleştirilmiş ve suyu temsil etmiştir. Hatta eski Çin-Uygur takviminde bol şifa ve bereket getirdiğine inanılan yağışlı Nisan ayı, ejder-yılan motifi ile sembolize edilmiştir. Ejder, aynı zamanda evreni sembolize etmesi bakımından da önemlidir.

Bir Orta Asya geleneği ve inancı olan bu kült, Anadolu'da mimariye yansımıştır. Örneğin Ortaçağ Selçuklu sarayı ve siyasi hayatı için çok önemli bir isim olan İbn Bîbî; bu evreni

Nihang/Timsah olarak betimler (Esin, 1970: 172-176; Ocak, 2005: 226-236). Bu bağlamda, bu evren semavi evreni yani sonsuzluğu temsil eder.

Bolluk ve bereketin sembolü olarak İslamiyet öncesi Türk inanışında önemli bir yeri olan ejder motifinin çeşme motiflerinde yer alması, bu bağlamda tesadüf olmamalıdır. Ejder; çeşme lülesinde yerini alarak, hayatın kaynağı suyu; hem bereketlendirmekte hem de korumaktadır.

Anadolu'da Ortaçağ dönemine ait iki önemli ejder lüleli örnekten biri, I. Alâeddin Keykûbad'ın eşi Hunad Hatun tarafından oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde inşa edilen Hatun Han'ın (1239) çeşme lülesinde, bir diğeri ise Kastamonu İsmail Bey Hanı (XV. yüzyıl) avlusundaki havuzda görülür (Önge, 1970: 183-185) (Resim 1).

Selsebiller; hayır amaçlı yol üzerlerinde kurulan su yapıları olan “*Sebiller*”, Arapça maddi ve mecazî manada “*yol*” anlamında kullanılmaktadır (Önge, 1997: 6). Şakûlî vaziyette büyük bir çeşme aynası olup üzerinde çeşitli yalaklar bulunan ve suyun birbirinden geçip aşağıya kadar inerek teknelere akması yoluyla oluşan selsebiller ise fonksiyonel yapı olmaktan daha ziyade dekoratif amaçlı kullanılan su yapılarıdır. Selsebil Arapça'da “*tatlı ve hafif su*” manasında kullanılır. Ayrıca cennette bir pınara verilen isimlerden biridir (Önge, 1997: 6-9).

Selsebil ifadesi, Kur'an-ı Kerim İnsan/Dehr Suresi 17. ve 18. ayetlerde geçmekte ve cennette bulunan bir pınar olarak ifade edilmektedir¹⁶. “*Orada kendilerine, katkısı zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir. Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir.*” İnsan/Dehr Suresi 17-18. ayetler¹⁷.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Anadolu Türk mimarisinde selsebiller, daha çok dekoratif olarak karşımıza çıkmaktadır. Anadolu'da 13. ve 14. yüzyıllara ait dini ve sivil mimari yapılarda selsebiller; avlu ve eyvanlarda karşımıza çıkar. Diyarbakır ve

¹⁶ İslam ansiklopedisinde selsebil; cennetteki pınarın sıfatı ve güzelliğinden dolayı bu isimle anıldığını söyler. Bazı görüşlere göre de selsebil bu pınarın özel adıdır. <https://islamansiklopedisi.org.tr/selsebil--cennet>.

¹⁷ bk. http://www.kuran.gen.tr/?x=s_main&y=s_middle&kid=1&sid=76

Mardin ili cami ve medrese örneklerinde yer alan selsebillere; kuzey eyvan cephesinden başlayıp avluya kadar uzanan taş mozaik döşeli Mardin Marufiye, Mardin Şehidiye ve Mardin İsa/Zinciriye Medresesi kuzey eyvanlarında yer alanlar örnek verilebilir. Ayrıca bir saray yapısı olarak kazılar sonucunda ortaya çıkartılan Diyarbakır Artuklu sarayının havuzlu sofasında yer alan selsebil örneğini de bu gruba ekleyebiliriz (Altun, 1978: 143, 152, 171; Aslanapa, 2010: 142-144; Önge, 1997: 26) (Resim 2).

Özellikle dini ve dini eğitim veren mimari yapılara eklenen selsebiller aracılığı ile hem fonksiyonel olarak sıcaktan serinleme elde edilmiş hem de ikonografik olarak cennet pınarı yapıya taşınmıştır.

Çörtener; Yukarıda belirtildiği gibi, su kutsal bir nitelik taşıdığı için hep önemli bir yere sahip olmuştur. Dolayısıyla efsanevi/mitolojik varlıklar tarafından hep korunmuştur. Efsanevi bir kuş olan ejderler bunlardan biridir. Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinde, su ile ilişkilendirilen bu hayvanların yansımalarını, yapıların damlarında yer alan ve yağmur suyunu boşaltmak için kullanılan çörtenerde görebiliriz. Divriği Ulu Camii (1228) ve Karaman Arapzade Camii (1374) ejder başlı çörtenerleri olması adına önemlidir (Öney, 2010: 422-423).

Diğer taraftan Anadolu ortaçağ Türk mimarisinde sıklıkla kullanılan aslan motifi de, Türk mitolojisinde önemli bir yere sahiptir. Eski Türk inancında ve mitolojisinde aslan; güç, kudret, zafer, iyilik, esenlik gibi birçok önemli ve olumlu anlam ile ilişkilendirilmiştir (Çoruhlu,2002: 136; Güvenç ve Tansü, 2015: 15).

Aslanın, iyilik ve bolluk ifade etmesi bakımından, yağmur suyu çörtenerinde ve havuzlarda yer alması bilinçli bir tercih olmalıdır. Aslan; diğer taraftan Selçuklu mimarisinde, birçok mimari öge üzerinde, süsleme amaçlı kullanılmıştır. Su ile bağlantılı olarak aslan¹⁸ figürü, en çok çörtenerde karşımıza çıkar. Hunad Hatun

¹⁸ Başka bir örnekte ise, İbn Batuta'nın bize aktardığına göre, Birgi Aydınogulları sarayında havuz ortasında aslan başlı bir çeşme bulunmaktadır (İbn Battuta, 1999: 31).

külliyesinde yer alan yüksek kabartma tekniğindeki çörten örnekleri bu bağlamda önemlidir¹⁹ (Resim 3).

Resim 2: Mardin Şehidiye Medresesi, Selsebilli Eyvan ve Avlu Aksında Yer Alan Havuz (Çağlayan, 2017: 637).

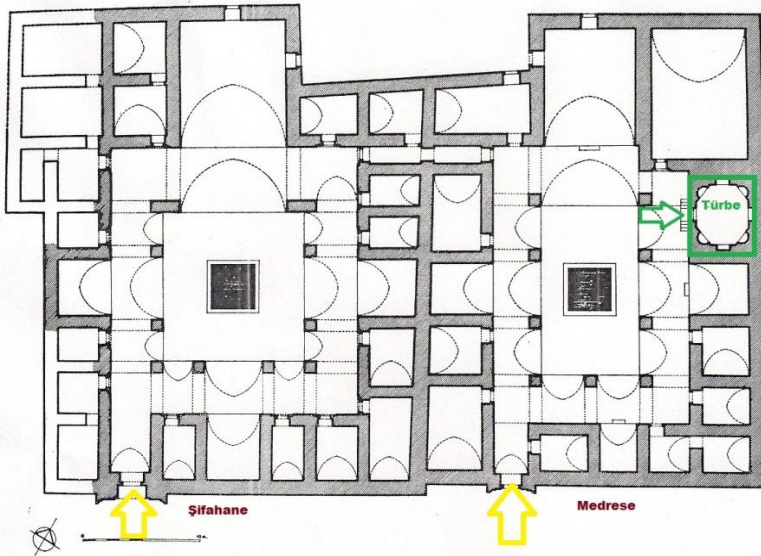

Resim 3: Hunad Hatun Külliyesi, Aslan Formlu Çörten (Hatice Demir Arşivi).

Mimaride havuz; İslam mimarisinde eyvan, avlu, havuz gibi mimari öğeler fonksiyonel olduğu kadar sembolik anlamlarda taşımaktadır. Örneğin dört eyvan geleneği, Büyük Selçuklu Devleti

¹⁹ Diyarbakır surları Doğu Kapı yönünde; aslan, boğa motifleri yer almaktadır. Mitolojik birçok tema ile bu iki figürün surlarda yer alması bilinçli bir tercih olmalıdır. Geniş bilgi için bk. (Parla, 2015:1-3).

zamanında İsfahan (12. yüzyıl), Ardistan (12. yüzyıl) ve Gülpayegan Mescid-i Cuma'ları (12. yüzyıl) ile başlamış ve Anadolu'da Kayseri Gevher Nesibe (1205-6), Sivas Keykavus şifahaneleri (1217), Sivas Gök (1271), Sivas Buruciye (1271) ve Erzurum Çifte Minareli (13. yüzyıl son çeyreği) medreselerde devam etmiştir. Dört eyvan, mimari kurgu olarak kozmik bir anlam içermektedir. Dört ana yönü, birbiriyle dik açı yapacak şekilde kesen vurgulu eyvanların merkezinde genelde bir havuz mevcuttur. Bu plan şemasının kökeninin Budizm Mandala'sından²⁰ geldiğini savunan araştırmacılar vardır. Her şeyin başı ve sonu olan sonsuz bütünü temsil eden daireden ibaret olan mandala kare ve dikdörtgen formları da özünde barındırmaktadır. Dolayısıyla dört eyvanlı plan şeması evreni temsil etmektedir (Peker, 1993: 201-203; Ögel, 1994: 65-67) (Resim 4).

Resim 4: Kayseri Gevher Nesibe Şifahane ve Medrese Planı (Kayseri Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi).

²⁰ Araştırmacı Edinger; araştırmalarında ilk insana dair yapmış olduğu çalışmada Platonik mite göre insanın ilk şeklinin Mandala gibi yuvarlak olduğundan bahseder. Dolayısıyla mandala şekil olarak evrenin insanda yansıma şekillerinden biridir (Edinger, 1972: 8).

Yukarıda da belirtildiği gibi çadır imgesi, evreni temsil etmektedir. Eski Türk inancına göre, çadırın ekseninde var olduğuna inanılan direk, aynı zamanda evrenin de eksenini temsil eder. *Hayali eksen*, evreni temsil eden üç önemli öğeyi yeri-göğü-yer altını simgeler. Eksen, hem şamanın/kamın ruhani yolculuğuna hem de yeraltı ve gök tanrıları ve ruhların yeryüzünde insanla temasını sağlamaktadır. Şamanist inanç sisteminde bir yerin kutsiyet kazanması, o yerin doğaüstü nitelikler taşıyan güçlerle kendini ifade etmesine bağlıdır. Bu kaynak, bahsi geçen yeryüzü mekânın ötesinde bir âlemdir. Bu nedenle yeraltı ile bağlantı kuran havuz, doğaüstü farklı bir âleme gönderme yapar. Havuz; bu bağlamda kutsal kabul edilen yeraltı ile yeryüzü arasında bir geçiş ya da köprü niteliği taşır (Akın, 1990: 153; Peker, 1993: 200-201). Evrenin yeryüzündeki yansıması olarak kabul bulan dört eyvan plan şemasının merkezinde bulunan havuz böylece yeraltı dünyası ile bağlantı sağlamaktadır.

Sonuç olarak; dört ana yön; dünyayı, açık avlu; gök kubbeyi ve merkezde bulunan havuz; yer altını sembolize ederek evrenin bir bütün yansıması şeklinde tek bir mimari yapıda toplanmıştır. Kayseri Çifte Medrese/Gevher Nesibe Darüşşifa ve Medresesi (1205-6), Sivas Gök Medrese (1271) avlularında yer alan havuzlar bu plan şeması ile evren sembolündeki yerini almıştır (Akın, 1990: 153; Ögel, 1994: 69; Aslanapa, 2010: 144-148).

Sadece dini ve eğitim yapılarında değil, sultanın mutlak otoritesini saraylarda da havuzlar sembolik bir anlam taşır. Saraylarda havuz yukarıda da ele alındığı gibi, kutsal âlem ile yeryüzünün hükümdara bahşedilmesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Orta Asya Türk inancında, kutsal imgenin yeryüzündeki temsilciliği hükümdarlara su aracılığı ile verildiği gözlemlenir. Bu gelenek; Göktürkler arasında gözlemlenen kutsal kağanlık inancına göre, kağanın göl tanrıçasıyla olan ilişkisine dayanır²¹ (Şayhan, 2018: 86-87).

²¹ Divitçioğlu; Kök Türkler'in beşinci ayın ortada kalan on gününde T'ojen ırmağında toplanarak Gök Tanrısına kurban sunduklarını şu ifadeler ile belirtir; "*üze türk tengrisi türk ıduq yir subı ança itmiş/Üstte Türk Tengrisi ve Türk İduk Yerleri-Suları böyle örgütlenmiş*", "*üze tengri, ıduq yir sub eçim qağan qutı*

Ötüken bölgesinde olduğu düşünölen *İduk Baş* bu bağlamda hükümdarlık göstergesi bir pınar olma özelliği taşıyordu. Dolayısıyla hemen hemen bütün saray yapılarında su, merkezi planı belirler ve mutlak otoriteyi simgeler. Bu nedenle, saray havuzları hem kurgusal hem de süsleme olarak diğer yapıardan daha özeldir. Günümüze gelen örnekleri olmamakla birlikte, Diyarbakır Artuklu sarayındaki selsebilin mozaik süslemesi, hükümdara bahşedilen ayrıcalıklı gücü göstermesi bakımından önemlidir (Akın, 1990: 154). Bu örneklere; Konya Selçuklu (1156-1192) ve Aydınoğulları Birgi Sarayı havuz örneklerini de eklemek mümkündür (Akın, 1990: 158; İbn Battuta, 1999: 31).

Günümüze gelemeyen bir başka saray yapısı olan Kayseri Keykubadiye Sarayı için dönemin önemli ismi İbn Bîbî şu ifadeleri kullanır; “...Orada öyle bir saray vardır ki, alanında güneş ve ay, yüz taraftan görünüyordu. Keyvan’ın hayran kaldığı o yerde **hayat suyu** akıtılan bir **çeşme** vardı. O çeşmeyle dünyanın gözü aydınlanmıştı. Çevresi bambaşka gül bahçesi idi. Onun önünde güzel bir yeşil deniz vardı...” (İbn Bîbî, 1996: 322). Bîbî’nin yukarıdaki tasvirinden de anlaşılacağı üzere, su ile ilintili bir yapı olan saray havuz ve çeşmelerinin betimlemesi, cennete benzetilerek yapılmıştır.

Ortaçağ Anadolu Türk mimarisinde, Selçuklu bahçeleri en az saraylar kadar önemsenmiştir. Cennet bahçelerinden esinlenerek kurgulanan bahçeler, etimolojik olarak da ilginç noktalar ortaya koyar. İngilizce “paradise” “cennet” kelimesinin kökeni Farsça “pairi” den gelmektedir. “Pairi”; “çevre” ya da “duvar” anlamına gelmektedir. Bu bahçelerin ilk örnekleri olan Orta Doğu bahçeleri duvarlarla çevrilidir (Abbas ve diğerleri, 2015: 152). Sembolik olarak cenneti temsil eden bu bahçeler, çölden duvarlarla ayrılmıştır. Çölün burada cehennemide temsil ettiği söylenebilir.

taplamadı/Üstte Tengri ve İduk Yer-Su amcam kağanın kutunu onaylamadı”, “İduq ötüken yış budıtı bardığı/İduk Ötüken Ormanına budun vardı.” Geniş bilgi için bk. (Divitçioğlu, 1999: 58-59).

40

Resim 5: Isfahan Chahar-Bagh/Cennet Bahçesi Tasvirli Bir Halı, 17. yüzyıl.
http://www.electrummagazine.com/wpcontent/uploads/2011/07/Isfahan_Garden_carpet.jpg

Cennet bahçeleri olarak kurgulanan ilk bahçe örnekleri; doğrusal aks üzerinde uzanan, merkezde bir havuz ve havuz etrafında dört yönde bağlantılı su kanalları etrafında gelişmiştir. Bu plan şemasına Farsça'da "*dört/cennet bahçesi*" anlamına gelen "*chahar bagh*" denmektedir (Resim 5). İkonografik olarak bu plan şemasında, merkezdeki havuz hayatın güçlendirici yaşam kaynağı, suyolları ise cennet bahçesinin dört nehrini temsil eder. Erken dönem örnekleri günümüze ulaşmamıştır ancak geç dönem örneklerinden, en önemli örnek Taç Mahal'in havuzlu bahçe düzenidir (Hunt, 2011: 1-23). Bu plan şemasına ait örnekler, Ortaçağ Selçuklu bahçelerinde de görülür ancak Selçuklu saray ve bahçelerinin hiçbiri günümüze gelememiştir. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre; Alâeddin Keykûbad döneminde Alanya'da, birçok avlanma ve konaklama amaçlı bahçe inşa edilmiştir. Bu bahçelerden Sugözü'nde bulunan bahçenin etrafı yine bir duvarla kuşatılmış merkezde bir su deposu ve dört yönde sulama kanalı mevcuttur. Bu plan şemasında da yine Kur'an-ı Kerim'de geçen

dört nehir ve “*kavtar havuzu*” sembolize edilmiştir (Redford, 2008: 67).

Dört ana yöne yönelmeyi ifade eden başka bir mimari uygulama ise dört eyvan plan şemasına aittir. Kervansaraylarda ise tek dört eyvan örneği Burdur yolundaki Evdir Han’da (1210-1219) görülür. Büyük kervan yolları üzerinde inşa edilen büyük ölçekli kervansarayların, “*sultan hanı*” olarak anılan örnekleri avlularında, sultanların konaklaması için inşa edilen köşk mescitlerin altında şadırvanlar bulunmaktadır (Ögel, 1994: 70). Merkeze yerleştirilen köşk mescit ve şadırvanlar bu bağlamda, yukarıda da ele alındığı gibi Göktürklerle başlayan suyla gelen iktidar geleneğinin bir başka yorumunun Anadolu’da devamı niteliği taşır.

Kuyular; Kuyular, yer altı sularının, yeryüzüne çıkış noktasını belirler. Örneğin, Eski Mezopotamya ve İslam sonrası dönemde Kubbet-üs Sahra’nın yeraltı sularının ağzının bulunduğu yer olarak kabul edilirdi (Peker, 1993: 202). Bu bağlamda bir dini yapı bünyesinde kutsal su imgesi olarak kabul edilen, yukarıdaki Kubbet-üs Sahra örneği ile kısmen de olsa, bazı Anadolu Selçuklu dönemi cami örneklerini ilişkilendirebiliriz.

Kayseri Ulu cami (1134-1143)²² ve Kayseri Kölük (1210-1211) örneklerinde, orta sahnin ekseninde günümüze ulaşamayan su kuyuları mevcuttur ve bu kuyuların üzeri bir aydınlatma penceresiyle kapatılmıştır (Eravşar, 1998: 166, 235; Yurdakul, 1996: 51). İslam inancında çok önemli bir yere sahip olan cami merkez aksında yer alan bu kuyular ve üzerinde bulunan aydınlatma penceresi ile yine eski Türk inancı arasında bir bağlantı kurmak mümkündür. Cami bu bağlamda, üç ana alem; yeraltı-yer-gökyüzü arasında önemli bir köprü kurar.

Süsleme; Özellikle 1243 Köseadağ Savaşı sonrası Şaman inancına bağlı Moğolların Anadolu’ya yerleşmeleriyle birlikte mimari süslemede Orta Asya inanç etkileri görülür. Bu etki büyük programlı mimari yapıların hemen hemen hepsinin ön cephe

²² Araştırmacı Eravşar; Kayseri Hunad Hatun külliyesinde orta sahnin ekseninde yer alan iç avlu/aydınlatma penceresinin altında kuyu yerine bir havuz bulunduğunu belirtmektedir (Eravşar, 1998: 189).

düzenlemesinde, anıtsal taç kapılarında yer alır. Bu örneklerde; havyan figürlerinden su ve bereket ve sağlık ile özdeşleştirilen ejder, yılan figürlerinin tasvirleri sıklıkla karşımıza çıkar. Bu hayvanların efsanevi özelliklerini de göz önünde bulunduracak olursak, hayat ağacı motifleri etrafına yerleştirilmiş hayvanlar ile yapıların girişi olan taç kapıların kutsandığını farz edebiliriz²³. Hayat ağacında yer alan; siren-ejder, aslan-ejder, kartal-ejder ikili motiflerinde karşıt güçlerin mücadelesi canlandırılmış olmalıdır. Özellikle hayat ağacı ile birlikte ejder motifi Anadolu mimari bezemesinde fazlasıyla karşımıza çıkar. Erzurum Çifte Minareli Medrese (13. yüzyıl), Karatay Han (1240-1241), Kayseri-Sivas yolu Sultan Han (1232-1236) taçkapılarında ejder motifleri görülür.

Sonuç

Eski Türklerdeki Su Kültü ve Anadolu Selçuklu Mimarisi Üzerindeki Etkileri başlıklı bu çalışmada, İslamiyet öncesi Türklerde mevcut olan su ile ilintili inanışların, Türklerin Müslümanlığı kabul ettikten sonra, yapmış oldukları mimari yapılardaki izleri üzerinde durulmuştur.

Orta Asya inanç sistemi içerisinde su, hep başat bir rol üstlenmiştir. Yaratılışla başlayıp, kutsiyet ile devam eden bu inanç, hükümdarla bile anılacak noktada geniş bir yelpazede yayılım alanı bulmuştur. Bu bağlamda su; bolluk, refah, bereket ile özdeşleşmiştir.

Anadolu'ya geldiklerinde ise su; hayatın kaynağı, iyileştirici, arındırıcı²⁴ özelliklerinden dolayı Müslüman Türkler için kutsal bir yere sahip olmuştur. Bu nedenle Anadolu'da kutsal mekânlar ile su arasında hep bir ikonografik bir ilişki bulunmuştur. Su aracılığı ile kutsalla bütünleşme çabaları olmuştur. Şifa verdiği ve dileklerin kabul edildiğine inanılan su kaynakları, pınarlar, akarsuları yakınlarında bir şehit, veli gibi kutsiyet arz eden kişilerin mezar ve türbeleri bulunması bu noktada tesadüf olmamalıdır.

²³Çin sanatında ejder, suyun ve sıvının kudretini simgeler.

²⁴ Eski Türklerde suyun iyileştirici olma özelliği için bk. (Şayhan, 2018: 92-94).

Fırat nehri kenarındaki Dumlu Sultan Zaviyesi, Malatya Merkez Konak kasabasındaki Horata Suyu'nun yanındaki Horasan Baba Türbesi, Malatya Darende yakınlarındaki Somuncu Baba Dergâhı bu kutsiyet ve su kültü ile bağlantılıdır (Ocak, 2005: 273-275; Oymak, 2010: 44-47).

Müslüman Türklerin Anadolu'da inşa ettiği yapılarda, Eski Türk inanç sistemi çerçevesinde, su ile ilintili öğeleri yapılara taşımışlardır. Böylece Anadolu'da Şamanizm ve Gök Tanrı inancı etkisi gösteren ibareler en çok mimaride kendini göstermiştir.

Bu çalışmada, mitoloji-kült-inanç etkisinin bir kültürel köprü işlevi üstlendiği ve sanatın ve özellikle mimarinin ise bu kültürün bir gösterge görevi üstlendiği üzerine bir incelemede bulunulmuştur.

Kaynakça

- Abbas, Mohamed Yusoff, Nafisi Nazanin, Nafisi Sara (2015). Persian Garden, Cultural Sustainability and Environmental Design Case Study Shazdeh Garden. *ASLI QoL2015, Annual Serial Landmark International Conferences on Quality of Life ASEAN-Turkey ASLI QoL2015*. s. 510-517.
<https://core.ac.uk/download/pdf/82326070.pdf>. (E.T.: 12.10.2018).
- Akın, Günkut (1990). *Asya Merkezi Mekân Geleneği*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Altun, A. (1978). *Anadolu'da Artuklu Devri Türk Mimarisi'nin Gelişmesi*. İstanbul: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- And, Metin (2007). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aslanapa, Oktay (2010). *Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çağlayan Murat (2017). Mardin Şehidiye Medresesi ve Onarım Uygulamaları. *International Conference on Multidisciplinary, Science, Engineering and Technology (IMESET'17 Bitlis)*. Bitlis. s. 633-640.

- Çoruhlu, Yaşar (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Divitçioğlu, Sencer (1999). *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüg)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Doğan, Sabri M. (2004). *İslam Su Medeniyeti ve Konya Suları*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Edinger, F. Edward (1972). *Ego and Archetype*. New-York: G. P. Putnam's Sons.
- Eliade, Mircea (1993). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Eraşar, Osman (1998). *Ortaçağda Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Esin, Emel (1970). Selçuklu San'atı Evren Tasvirinin Türk İkonografisinde Meşe'leri. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi I*, 161-181.
- Esin, Emel (1985). *Türk Kültür Tarihi, İç Asya'daki Erken Safhalar*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Gündüz, Şinasi (2009). Kutsal Hakkında Konuşmak: Dinsel Söylemde Mitos. *Milel ve Nihal, C.6 S.1*, s. 9-26.
- Güvenç, Baran ve Tansü, Yunus Emre (2015). Eski Türk Mitolojisinde Hayvan Motifleri. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S.218*. s. 1-15.
- Hunt, Patrick (2011). Persian Paradise Gardens: Eden and Beyond as Chahar Bagh. *Electrum Magazine*. (Erişim Tarihi: 10.09.2018).
<http://www.electrummagazine.com/2011/07/paradise-gardens-of-persia-eden-and-beyond-as-chahar-bagh/>
- İbn Batuta (1999). *İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler*. (Haz. İsmet Parmaksızoğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- İbn Bîbî (1996). *El Evamirü'l-Ala'iyе Fi'l-Umuri'l-Ala'iyе (Selçukname) I*, (Haz. Mürsel Öztürk). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- İnan, Abdülkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kitabı Mukaddes (2012). *Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi.
- Köprülü, Fuat (2000). *Anadolu'da İslamiyet*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2005). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (2011). *Ortaçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Oymak, İskender (2010). *Anadolu'da Su Kültünün İzleri. Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15 S.1, s. 35-55.
- Ögel, Bahaeddin (1993). *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ögel, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş II*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, Semra (1994). *Anadolu'nun Selçuklu Çehresi*. İstanbul: Akbank Kültür Yayınları.
- Öney, Gönül (2008). *Selçuklu Figür Dünyası. Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Uygarlığı 2*. (Ed. Ali Uzay Peker, Kenan Bilici). Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları. s. 199-206.
- Önge, Yılmaz (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Önge, Yılmaz (1970). *Anadolu'da Ejder Başlı Madenî Çeşme Lüleleri*. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, s. 183-185.

- Parla, Canan (2015). Diyarbakır Dağ Kapı' sının Figürlü Kabartmaları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 3 S. 12, s. 1-18.
- Peker, Ali Uzay (1993). Selçuklu Anıtsal Mimarisinde Kozmolojik İmgeler: Evren Simgesi Olarak "Kutsal Ağaç" Kompozisyonu. I-II. *Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyet Semineri. Ankara Bildiriler*. Konya. s. 199-206.
- Redford, Scott (2008). *Anadolu Selçuklu Bahçeleri*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Şayhan, Fatih (2018). Altay Türklerinin İnanmalarındaki Su Kültünün Mitsel Okuması. *Bilig, Sonbahar*, 87. S. 83-100.
- Turan, Osman (1969). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi I*. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Yurdakul, Erol (1996). *Kayseri-Külük Camii ve Medresesi*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/selsebil--cennet>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/cesme>